

BEGINSELS VAN BYBELVERTALING.*

„Vertaal beteken twee here dien. Dus kan niemand dit.” Met hierdie nogal ontmoedigende woorde begin die Joodse geleerde FRANZ ROSENZWEIG, wat tesame met MARTIN BUBER 'n uiters merkwaardige

*Lesing gehou die 5de Mei 1945 vir „Ons Taalkring,” Taal- en Letterkundige Vereniging aan die Universiteit van Pretoria.

Duitse vertaling van die Ou Testament gegee het, sy brosjure „Die Schrift und Luther” wat as ’n inleiding tot en regverdiging van hierdie onderneem dien.¹⁾ Maar hy voeg daaraan toe: „Dus is dit, netsoos alles wat teoreties beskou niemand kan, prakties elkeen se taak. Elkeen moet vertaal en elkeen doen dit. Wie praat, vertaal, vertaal uit sy mening in die deur hom verwagte verstaan van die ander . . . Wie hoor, vertaal, vertaal woorde wat aan sy oor klink, in sy verstand, dus konkreet gesproke: in die taal van sy mond. Elkeen het sy eie taal. Of liever: elkeen sou sy eie taal hê, as daar in waarheid ’n monologiese spreke was en alle spreke nie reeds dialogiese spreke was nie en dus — vertaal.”

Hierdie ontdekkende woorde herinner my aan wat ek toevallig in ’n „essay” van R. L. STEVENSON gelees het, nl. in hoofstuk IV “The Truth of Intercourse” in “Virginibus Puerisque,” waar hy THOREAU siteit in wat hy noem: “The noblest and most useful passage I remember to have read in any modern author” nl. hierdie woorde: “It takes two to speak truth — one to speak and another to hear.”²⁾ Aan die begin van hierdie opstel sê STEVENSON “The difficulty in literature is not to write, but to write what you mean; not to affect your reader, but to affect him precisely as you wish,” en kort voor die genoemde sitaat sê hy: “To tell truth rightly understood, is not to state the true facts, but to convey the true impression; truth in spirit, not truth to the letter, is the true veracity.”³⁾

Dis hierdie imponderabilia wat enige ernstige vertaalwerk so moeilik maak, en wat tog van so uiterste gewig vir die slaag van die vertaling is. Dit het ook LUTHER, die Bybelvertaler vir die Duitse volk, wel goed gevoel; hy skryf in ’n naskrif by sy Psalmvertaling van 1531 hoe hy „alle Wort auff der goldwage gehalten (hat).”⁴⁾

ROSENZWEIG spreek tereg in genoemde brosjure van „die moed van die beskeidenheid” wat nodig is om jou tot enige ernstige vertaalwerk te set: „As alle spreke vertaal is, dan kan die teoretiese onmoontlikheid van vertaal, wat ons insien en erken, slegs die betekenis vir ons hê, wat al sulke teoretiese onmoontlikhede . . . in die lewe self het; dit sal ons in die „onmoontlike” en (tog) noodwendige kompromisse waarvan die opeenvolging lewe heet, die moed van die beskeidenheid gee,” die beskeidenheid „wat nie die erkend onmoontlike van sigself eis nie, maar die opgedrae noodwendige.” ’n Onmoontlike eis sou wees dat ’n vertaling ewe goed as die origineel sou moet wees, ’n ewe ont-

¹⁾ Berlin, Schocken Verlag, 1935.

²⁾ R. L. STEVENSON, A Christmas Sermon and other Essays, Collins, London and Glasgow, 1881, p. 82 n.l. Die sitaat is uit THOREAU’s A week on the Concord and Merrimack Rivers, Wednesday, p. 283.

³⁾ t.a.p., p. 73, 82.

⁴⁾ Sien by G. BERLIT, Martin Luther, Sammlung Göschen, Leipzig, 1906, bl. 31; en JULIUS BOEHMER, Martin Luthers Werke, Stuttgart, 1907, bl. 524.

moontlike dat dit 'n nuwe origineel sou moet wees. Wat hierdie laaste opmerking betref, die kommissie vir 'n nuwe Bybelvertaling in Nederlands, soos deur die Nederlandse Bybelgenootskap aangestel, sê in sy Voorrede van die in 1939 verskene vertaling van die Nuwe Testament tereg, dat nie vergeet mag word dat die Bybel in die ou nabye Oóste en nie in die Wêste geskryf is nie: „Het mocht dus niet worden een vertaling vrij bewerkt voor Nederland, maar de eigen kleur van den Bijbel moest worden bewaard. Ieder lezer heeft er het recht op, dat hij zoo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke gebracht wordt.”

Dit is nie my bedoeling om 'n sistematiese skema van beginsels wat by Bybelvertaling in ag geneem moet word, op te stel nie. Wat ek gaan doen is om met u te luister na enkele groot Bybelvertalers, wat ons in hulle voorredes of naskrifte of begeleidende brosjures as-t-ware meeneem na hulle werkplaas en met ons praat oor hulle moeilikhede en die pogings tot oplossing daarvan.

Daar is weinig Bybelvertalers wat ons so'n vrye blik in hulle moeilikhede en werkmodes gegee het as LUTHER. In sy „Eyn Sendbrieff von Dolmetschen” van 1530⁵⁾ het hy as sy stelreël bekend gemaak: „Ek het my beywer by die vertaal dat ek 'n suiwer en heldere Duits sou gee,” en 'n paar alineas verder: „Ek het my voorgeneem by die vertaal Duits te praat, nie Latyn of Grieks nie.”

„Mens moet nie die letters (van die origineel) vra hoe mens Duits moet praat nie... Maar mens moet die moeder in huis, die kinders op die straat, die gewone man op die mark daarna vra, en diesulkes na die mond sien hoe hulle praat, en daarna vertaal.” In 'n brief aan sy vriend Wenzeslaus Linck, vroeër Augustyner-prediker en professor in Wittenberg, toendertyd predikant in Neurenberg, skryf hy in 1535 dat as 't nie te veel moeite gee nie, hy tog 'n knaap alle Duitse prente, rympies, liedere, boeke, meestergesange wat in daardie jaar in sy omgewing geskilder, gedig, gemaak en gedruk is, moet laat versamel — om daardeur gegewens te kry om goeie Duits te leer skrywe.⁶⁾ In sy voorrede vir die vertaling van die Ou Testament van 1513 kla hy: „ek erken vryuit dat ek vir my te veel onderneem het, besonderlik om die Ou Testament te verduits... Ek sien nou dat ek selfs my aangebore Duitse taal nog nie goed ken nie.”⁷⁾

Luther self gee allerlei voorbeelde van sy strewende om 'n regte Duitse idioom te gee in sy vertaling sonder om aan die letter van die origineel te bly hang. As Christus in Matth. 12:34 sê „Uit die oorvloed van die hart spreek die mond” dan meen Luther dat mens dit so nie in Duits kan sê nie. „Watter Duitser verstaan so iets? Wat is ‚uberflus des hertzens’ vir ‚n ding?’ Dit kan geen Duitser sê nie, of

⁵⁾ D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe, bd. 30, 2te Abt., Weimar 1909, bl. 636 vv.

⁶⁾ T.a.p., Briefwechsel, Bd. 7, 1937, bl. 163v.

⁷⁾ BOEHMER, t.a.p., bl. 520.

hy sou wil sê dat iemand 'n te grote hart het of te veel hart het, ofskoon ook dit nog nie reg is nie, want ‚uberflus des hertzens‘ is geen Duits, netsomin as Duits is: ‚uberflus des hauses, uberflus des kachelofens, uberflus der banck.‘ Nee, maar so praat die moeder in huis en die gewone man: ‚Waar die hart vol van is, loop die mond van oor; dit is Duits gepraat.‘ En so staan dit dan ook in die Lutherbybel.

In die begroeting van Maria deur die Engel (Luk. 1:28) was die Christenheid van sy dae gewoon aan die Latynse vertaling: Ave Maria, gratia plena (wees gegroet, Maria vol van genade). Daar het moed toe behoer om van die letterlike vertaling: „Gegrüsset seistu Maria vol gnaden” af te wyk; Luther het gewete dat sy teenstanders sou „toben und rasen.” Maar hy kon dit nie oor hom kry om die onduitse uitdrukking „vol gnaden” te gebruik nie. Weer vra hy: watter Duitser verstaan dit? En hy word byna plat as hy sê: 'n Duitser moet by so'n uitdrukking dink aan 'n vat vol bier of 'n buidel vol geld. Daarom verduits hy: „du holdselige” (lieftallige, bekoorlike). Maar eintlik sê hy, het hy daarmee nog nie die beste Duits getref nie. Dan sou hy moes vertaal het: „Gott grüsse dich, du liebe Maria.” En dan word Luther een en al geesdrif vir daardie Duitse woordjie „liebe” en skryf: „Wer Deutsch kan, der weis wol, welch ein hertzlich fein wort das iest: die liebe Maria, der lieb Gott, der liebe Keiser, der liebe fürst, der lieb man, das liebe kind. Und ich weis nicht, ob man das wort 'liebe' auch so hertzlich und genugsam in Lateinischer oder andern sprachen reden müg, das also dringe und klinge ynns hertz, durch alle sinne, wie es thut in unser sprache.”

Luther verwys dan na 'n verwante geval in die boek Daniel waar dieselfde engel Gabriel Daniel aanspreek met 'n Hebreeuse woordverbinding wat letterlik vertaal lui: „man van begeertes” (Dan. 9:23; 10:11, 19; die Statenvertaling gee dit weer met: „zeer gewenschte man,” OBBINK en die Afrikaanse vertaling met: „geliefde man”). Luther dryf die spot met so 'n letterlike vertaling, wat hy „des esels kunst” noem. Natuurlik sê hy „man” en „lüste” of „begirunge” is Duitse woorde, maar as mens sou vertaal „Daniel, du man der begirunge” of „man der lüste” dan sou 'n Duitser dink dat Daniel 'n man vol bose luste was. Ook hier gryp hy weer na sy geliefde „liebe” en vertaal: „du lieber Daniel.”

Luther gaan partykeer selfs sover om veranderinge in die oorspronklike teks aan te bring, nie omdat hy tekskorrupsie veronderstel nie, maar omdat 'n dergelike spraakgebruik in Duits te ongewoon sou klink. Hy sê dat hy in Ps. 91:9 die voornaamwoord „my” in „jou” verander het. Die teks lui in die Afrikaanse vertaling „Want U, HERE, is my toevlug. Die Allerhoogste het jy jou beskutting gemaak.” 'n Dergelike plotselinge verandering van persone in die rede kan in gewone Duitse mens nie goed raaksien nie, sê Luther. In die Hebreeus

gebeur dit dikwels dat van jy en hy gesprek word terwyl mens tog met dieselfde persoon spreek, maar soiets is mens in Duits nie gewoon nie. Bowendien word deur die hele Psalm die tweede persoon gebruik. So vertaal hy dan sonder gewetensbeswaar: „Die HERE is jou toevlug, die Allerhoogste het jy jou beskutting gemaak.” Luther erken dat hy meermale so gemaak het.⁸⁾

Ook voeg hy somtyds wel 'n woordjie in die teks in. Luther is baie hewig deur sy Roomse teenstanders aangeval oor die invoeging van die woordjie „alleen” in Rom. 3:28: „So halten wir nun dafür, dass der Mensch gerecht werde ohne des Gesetzes Werk, allein durch der Glauben.” Hierdie „deur die geloof alleen” *sola fide* het 'n slag-spreuk van die Duitse Hervorming geword. Luther erken dat die woordjie nie in die Griekse teks staan nie. Maar dis juis na aanleiding van hierdie woordjie dat hy geskryf het: „ek het my beywer by die vertaalwerk om 'n suiwere en heldere Duits te gee” en „ek het Duits, nie Latyn of Grieks wil praat nie.” Die Papiste behoef hom nie te leer dat die woordjie daar nie staan nie, sê hy, maar dit is in die bedoeling van die teks. En dit is die manier van die Duitse taal om as mens van twee dinge praat waarvan mens die een beweer en die ander ontken, dat mens dan die woordjie „alleen” gebruik; byvoorbeeld as mens sê: „Der Baur bringt allein korn und kein geldt,” of ook „Ich hab warlich ytz nicht gedt, sondern allein korn. Ich hab allein gessen und noch nicht getruncken. Hastu allein geschrieben und nicht uberlesen?”⁹⁾

Luther het baie kritiek moet verduur van teenstanders wat hom sy te vrye manier van vertaal verwyte het. En hyself kan heerlik uitvaar teen hierdie soort kritikasters wat vol aanmerkings is, maar self nooit die hand aan die moeilike werk geslaan het nie. „Meister Klügling” (Meester Slimmerd) noem hy hulle. Ongetwyfeld het hy wel rede vir kritiek gegee. Hy moet eenmaal gesê het: „Ich lasse nich nirgend an binden, sondern ich gehe frei hindurch.” Dit wil egter nie sê dat hy daar maar oormoedig op los vertaal het nie. Hy het wel geweet en onder woorde gebring „watter kuns, vlyt, vernuf en verstand daar behoort tot goeie vertaalwerk” en erken dat „vertaal 'n besondere genade en gawe van God is”¹⁰⁾. „Ach es ist ja dolmetschen nicht eines iglichen kunst, wie die tolln heiligen meinen. Es gehört dazu ein recht, frum, trew, vleissig, forchtsam, Christlich, geleret, erfarn, geübet hertz.”¹¹⁾

Luther was dus veral die kampioen van 'n vertaling na die sin teenoor 'n vertaling na die letter, 'n kampioen van die vryheid teenoor letterknegetery. Maar geensins 'n kampioen van die ongebondenheid.

⁸⁾ „Summarien über die Psalmen und Ursachen des Dolmetschens” 1513-33, in Luthers Werke, Bd. 38, 1912, bl. 14.

⁹⁾ Sien voetnoot nr. 5.

¹⁰⁾ BERLIT, bl. 22.

¹¹⁾ Sien voetnoot 5, bl. 640.

Daar is in hierdie verband drie karakteristieke opmerkinge van hom, een in die genoemde „Sendbrief vóm Dolmetschen” van 1530, en twee in die „Summarien uber die Psalmen” van 1533. In die eerste sê hy: „Doch hab ich widerumb nicht allzu frey die buchstaben fahren lassen, Sondern mit grossen sorgen sampt meinen gehülfften drauff gesehen, das, *wo etwa an einem (w)ort gelegen ist*, hab ichs nach den buchstaben behalten, und bin nicht so frey davon gangen.” As voorbeeld noem hy Joh. 6:27 „Móenie werk vir die spyse wat vergaan nie, maar vir die spyse wat bly tot in die ewige lewe, wat die Seun van die mens julle sal gee; want Hom het God, die Vader, verseël.” Luther sê dat „versiegelt” (verseël) hier nie te goeie Duits is nie; beter Duits sou gewees het „diesen hat Gott der Vater gezeichnet” of „diesen meinert Gott der Vater.” Maar, sê Luther „ich habe ehe wöllen der deutschen sprache abbrechen, denn von dem wort weichen.”

So skryf hy in die „Summarien über die Psalmen”: „Widderumb haben wir zu weilen auch stracks den worten nach gedolmetscht, ob wirs wol hetten anders und deudlicher können geben. Darumb, das an den selben worten etwas gelegen ist.” Die voorbeeld wat hy aanhaal is uit Ps. 68:19 („U het opgeklim na die hoogte, U het die gevangenis gevange geneem”), wat Luther vertaal: „Du bist inn die höhe gefaren, und hast das gefengnis gefangen.” Hier sou goeie Duits gewees het, sê Luther: „Du hast die gefangenen erlöset” (vgl. die Afrikaanse vertaling: „U het gevangene weggevoer”). Maar hy behou die Hebreuse segswyse omdat hy dié sterker en fyter en ryker vind, nl. dat nie alleen die gevangenes maar ook die gevangenis self weggevoer is en omdat Paulus (wat die psalmwoord in Ef. 4:8 so na die Griekse vertaling, die Septuaginta, aanhaal) aan hierdie en dergelike uitdrukkings so’n behae het en daaraan so ryke, heerlike, troosvolle lering ontleen. „Darumb” skryf Luther, „müssen wir zuchren solcher le(h)re, und zu trost users gewissens solche wort behalten, gewonen und also der Ebreischen sprachen raum lassen, wo sie es besser macht, denn unser Deudsche thun kan . . .”¹²⁾ So kom dit dan, skryf hy verderop in die Summarien, „das wir zu weilen die wort steiff behalten, zu weilen allein den sinn gegeben haben.”

Die beginsel en reël wat Luther hierby gevolg het word deur ROSENZWEIG goed geformuleer na aanleiding van bostaande uitinge van Luther en veral ook na wat ROSENZWEIG noem „’n heerlike plek uit die Voorrede op die Ou Testament,” waarvolgens Luther orals waar die teks „nur ein Bild und Exempel des Regiments und Lebens ist, wie es zugehet wenn es im Schwang gehet” vry in sy beste Duits vertaal, m.a.w. as dit oor gewone sake en aangeleenthede van die daelikse en maatskaplike lewe gaan, soos so dikwels in die Ou Testament; maar

¹²⁾ Summarien, t.a.p. bl. 13. Ek gaan hier nie in op die kwessie of Luther se opvatting van die Hebreuse uitdrukking taalkundig die juiste is nie.

as dit sake is wat die geloof, die leer, aangaan, waar tot die gewete gesprek word en sieletrou gebied word, dan word die vrybuiters uiters versigtige en nougesette letterkneg, dan hou hy die woorde „styf,” dan moet mens aan die Hebraiese taal ruimte laat, dan wil hy liever sy eie taal geweld aandoen as van die woord afwyk, dan moet die Duitse oor en Duitse begrip maar aan die ongebruiklike woord of uitdrukking gewoon word. Dis dus die fyngevoelige werktuig van sy geloofsdoelstelling wat hierdie woorde „waarvan iets geleë is” uitken.”)¹³

Een van die merkwaardigste en aantreklikste figure uit die geskiedenis van die Protestantisme, besonderlik van die Duitse Protestantisme — maar sy invloed het baie verder gestrek as die Duitse kerk is JOHANN ALBRECHT BENDEL, wat twee eeue na Luther, in die kringe van die Wurtembergse Piëtisme 'n geweldige betekenis gehad het, sowel deur sy vroomheid as deur sy geleerdheid en wat deur die gelukkige verbinding van beide die Piëtisme vir allerlei eksesse en eensydighede bewaar het en dit tot 'n lewende mag in die kerke van die Reformasie gemaak het. Die uitnemende Groningse doktorsproefskrif van DR. R. B. EVENHUIS, *De Biblicistisch-eschatologische Theologie van Johann Albrecht Bengel*, Wageningen, 1931 gee 'n rykdom van inligtinge oor sy persoon en werk. Gebore in 1687 was die eerste 16 jare van sy lewe deur die oorlyde van sy vader en die inval van Franse leërs onder Lodewyk XIV baie stormagtig. Maar vanaf sy eintlike studentetyd het dit 'n uiterlik kalme verloop gehad. Sedert 1703 het hy in Tübingen eers die voorbereidende lesings in filosofie gevolg, en tegelyk hom op die wiskunde toegelê ('n studie wat hy altyd uiters belangrik vir die teologie geag het) en daarna die teologiese leergange gevolg. In 1713 benoem tot preceptor aan die Kloosterskool te Denkendorf, wat voorbereidende onderwys vir die universiteite verskaf het, het hy eers 'n studiereis na Midde- en Suid-Duitsland onderneem en Lutherse, Gereformeerde en Katholieke instellinge van onderwys besoek. Daarna het hy van sy 26ste tot sy 54ste lewensjaar in alle stilte, maar ook met alle ywer en toewyding sy onderwys taak aan die Kloosterskool vervul. Hy was by, of wel deur, sy diepe vroomheid 'n sistematiese werker. Sy studies en publikasies sluit bymekaar aan, die latere werke vul die vroeëre aan asof sy hele studiewerk na 'n weloorwoë plan ontwerp en uitgevoer is.

Waar die Wurtembergse kerkorde die bestudering van die briewe van Cicero voorgeskryf het, het hulle 'n deel van Bengel se onderwys taak gevorm. Die sorgvuldige voorbereiding vir hierdie lesse het hom 'n groot aantal kritiese en exegetiese opmerkings laat versamel, wat hy daartoe opgewek deur die skoolvisitatore, as sy eerste publikasie laat

¹³) ROSENZWEIG, t.a.p., bl. 11.

verskyn het: *M. Tullii Ciceronis epistolae ad diversos vulgo familiares*. 1719. Die tekskritiek het hierby sy besondere aandag getrek. Naas die klassieke moes ook geskrifte van die kerkvaders bestudeer word op die Wurtembergse Kloosterskole. Bengel het sowel om die skone vorm en pragtige taal as om die inhoud — as geskrif van 'n man wat uit die heidendom en heidense wetenskap gekom het tot die Christelike geloof en wetenskap — gekies die lofrede van Gregorius Thaumaturgus op Origenes, 'n uitgawe wat volgens Nestle nog teenswoordig die erkend beste teks bevat. Sy derde publikasie was oor Chrysostomus met wie Bengel hom van sy jeug af besig gehou had en wie se 6 boeke *De Sacerdotio* hy in 1725 uitgegee het.

Aan die end van hierdie boek gee hy 'n verhandeling oor die teks van die Nuwe Testament en kondig sy plan aan van 'n tekskritiese bewerking van die N.T. In 1729 daarmee gereed het hy eers in 1734 die arbeid laat verskyn omdat hy eers van 'n inmiddels verskene gelyksoortige werk van Wettstein grondig wou kennis neem.

Merkwaardig is dat hy nou, na sy filologiese en tekskritiese arbeid tot die meer spesiaal teologiese kom. Eers gee hy in 1736 'n Evangelieë-harmonie waaraan hy reeds 10 jaar besig was. Daarna kom hy, nadat die boek al meer en meer gedurende 20 jare sy aandag gelok het, tot 'n verklaring van die Openbaring van Johannes „Erklärte Offenbarung” 1740 waarop in 1741 'n werk volg oor die tydaanduidinge in die Bybel: *Ordo temporum*. Die meeste bekend is sy volgende werk, wat „hom 'n plek verskaf het onder die eerste teoloë van die 18de eeu,” die beroemde *Gnomon Novi Testamenti* 1742, een van die merkwaardigste kommentare op die N.T. met sy beskeie titel: *Gnomon*; Bengel wil niks as 'n „vingerwysing” gee na die inhoud van die Skrif. Van die *Gnomon* is gesê: „Wat mens in elke andere kommentaar vind, soek mens hier tevergeefs, wat mens nêrens aantref, vind mens hier ... 'n lofrede op Bengel se *Gnomon* skryf is uile na Athene dra.” Toe sy *Gnomon* gereed was het Bengel die gevoel gehad of hy sy vernaamste arbeid gelewer had. Tog volg 5 jaar later die uitgawe van 60 preke oor die Openbaring en in 1751 'n skets van die Hernhutter-Broedergemeente „Abriss der Brüdergemeine.”

Die afsluiting van sy lewenswerk was 'n nuwe vertaling van die Nuwe Testament, ook dié resultaat van jarelange studie en met die uitgawe waarvan hy geaarsel het om uit te kom, omdat hy geweet het hoe die volk aan die vertaling van Luther geheg was. Sy wetenskaplike besware teen Luther se vertaling het egter sodanig toegeneem dat hy die *rabies theologorum* (woede van die teoloë) riskeer het. Hy het die uitgawe nie meer beleef nie. Op sy laaste siekbed het hy nog die voorrede geskryf en die drukproewe nagesien. Eers die jaar na sy dood op 2 November 1752, dus in 1753 het hierdie bekroning van sy lewenswerk die lig gesien.

Bengel het die vertaling van Luther om 4 redes verouder geag : 1. omdat Luther geen suiwere teks voor hom gehad het nie; 2. omdat die betekenis van veel Griekse segswyse en baie antikwiteit eers later ontdek is; 3. omdat die Duitse taal intussen veel verander het en veel uitdrukkinge wat Luther gebruik, onverstaanbaar geword het; 4. omdat Luther nie altyd gelet het op die volgorde van die woorde, die lidwoord, die partikels en baie andere sake nie.

Uitvoerig noem Bengel in die Voorrede tot sy vertaling van die N.T. die reëls waaraan 'n goeie vertaling moet voldoen. Hulle is 9 in getal: 1. 'n vertaling moet steun op 'n noukeurig gerevideerde teks van die origineel; 2. 'n vertaling moet die leser in sy siel dieselfde indruk as die origineel gee, in die hoofsaak en soveel moontlik in alle, ook die kleinste bysake; 3. 'n vertaling mag nie duisterder, maar ook nie duideliker, nie swakker maar ook nie heftiger, nie harder maar ook nie sierliker wees as die origineel nie; 4. 'n vertaling moet by ons nie onduits, maar mag ook nie te goeie Duits wees nie; 5. 'n vertaling moet suiwer en met ander tale slegs op die spaarsaamste vermeng wees; 6. waar in 'n teksgedeelte 'n selfde woord of woorde wat een stamwoord het, in die origineel meermale herhaal word, moet die vertaling ook soveel moontlik 'n selfde woord gebruik; waar egter die origineel verskillende woorde gebruik, daar moet die vertaling ook verskillende woorde gebruik; 7. 'n vertaling moet aan die rede geen andere emfase of nadruk gee as daar in die origineel is nie, maar ook ware emfases nie verduister nie; 8. 'n vertaling moet by die volgorde van die woorde (van die origineel) bly, soveel as die moedertaal (van die vertaler) dit verdra; 9. 'n vertaling moet die artikels, partikels, getalle, tye, verba media en ander sake, danweer met 'n verstandige vryheid, danweer op sy noukeurigste, aanbring.¹⁴⁾

Uit hierdie 9 reëls blyk die rype insig van die ervare filoloog en gevoelige taalkenner en terwyl mens van die 2de en 9de reël graag 'n nadere bepaling sou verneem, is myns insiens veral die 3de, 4de, 6de, 7de en 8ste besonder belangrike vertaalprinsipes, wat maar al te dikwels verwaarloos word. Mens bemark hier ook die vooruitgang van die bewuste vertaalkuns vergeleke by die betreklik geringe getal van beginsels deur Luther na vore gebring, al is dié dan ook seer seker belangrik.

Die waarde van Bengel se vertaalreëls word bevestig deur die brosjure van ROSENZWEIG waarin, blykbaar onbewus van die verwantskap, verskillende, veral die 3de, 5de en 8ste Bengelse reëls beklemtoon word. Voordat ons hierop nader ingaan, wil ons enkele van die hoofgedagtes uit die gang van die betoog van hierdie modernste vertaler van die O.T. in Duits (soos gesê in samewerking met MARTIN BUBER)

¹⁴⁾ Sien EVENHUIS t.a.p., bl. 39, 40.

vermeld. Rosenzweig herinner daaraan dat die bekende teoloog SCHLEIERMACHER, self met sy Platovertalning een van die groot vertalers, eenmaal geestig die vertalings onderskei het in die wat die outeur soveel moontlik met rus laat en die leser na die outeur toe beweeg, en sulke wat die leser soveel moontlik met rus laat en die skrywer na hom toe beweeg. In die praktyk sal volgens Rosenzweig die teenstelling natuurlik nie so absoluut wees nie (anders sou bv. die ideaal van 'n Plato-vertaling of 'n Teubnerse teksuitgaaf wees of Kant se Kritik der reinen Vernunft). In die praktyk is beide beweginge gaande, die vertaler moet net bewus wees waar die ene beweging moet ophou en die ander inset en omgekeerd. Luther was eintlik wel hiervan bewus, soos blyk uit die bogenoemde uitinge van hom. Gewoonlik het Luther die outeur na die leser toe gebring, deur sy bewuste poging om so suiwer moontlike, so idiomaties moontlike Duits te gee. Maar van die ander sy van die vertaalwerk het Luther ook geweet; in party gevalle tog het hy sy Duitse leser bewus na die vreemde origineel toe gebring, dan nl. wanneer hy welbewus aan die Hebreeuse uitdrukking ruimte gelaat het, die woorde „styf” gehou het, en van die Duitse leser eenvoudig geëis het om aan die vreemdsoortige gewoon te raak. Soos ons gesien het, het vernameklik Luther se geloof hierdie gevalle bepaal.

Rosenzweig voel netsoos Bengel behoefte om sy poging tot 'n nuwe Duitse Bybelvertaling te regverdig. En hy doen dit in waarlik grootse gedagtereekse. Daar kom in die lewe van die volke maar eenmaal die oomblik waarop die geskrewe woord van 'n helpster van die taal tot meesteres oor die taal word, waarna die tempo van taalontwikkeling veel trager word. So kom daar in die lewe van die volke ook maar eenmaal die moment dat 'n groot, 'n meesterwerk van die literatuur van 'n ander volk in sy taal oorgeset word. Dit is die moment waarop die wonder van die huwelik tussen die taalgeeste van die twee volke plaasvind. Die moment breek aan wanneer die ontvangende volk uit eie verlange en in eie uiting die vleuelslag van die vreemde werk tegemoet gaan. Dit is 'n soort *hieros gamos*, 'n heilige huwelik. So'n stonde keer nie weer nie, want hy behoef nie weer te keer nie. Solank die samehang van die hede van 'n volk met sy verlede nie katastrofaal verbreek word nie, hou so'n vertaling stand, so lank bly — bv. wat Duitsland betref — Homeries vir die Duitse volk wat Voss en Bybels wat Luther dit gemaak het. Hierdie krans verleen die wêreldgees maar eenmaal. Die onvervangbaarheid van die Lutherbybel word nog versterk deurdat dit geword het wat vir die Katholieke kerk sy sisteem van instelling is, die draer van sy sigbaarheid, sy sigbare representasie. Die Lutherse kerk word sigbaar in die Lutherbybel en die prediking daaruit.

Daar is dus 'n drievoudige struikelblok op die pad van die nuwe

Bybelvertaler: die eenmaligheid van die skriftaalstigende boek, die eenmaligheid van die wêreldgeesbemiddelende boek (en hierdie twee gebeurtenisse val by die Lutherse Bybelvertaling saam) en die eenmaligheid van die 'n kerk sigbaarmakende boek.

En tog, sê Rosenzweig, moet die poging gewaag word, die drie-voudige barrikade moet oorspring word. Want die stem van hierdie Boek mag homself in geen ruimte laat opsluit nie, nie in die binneste heiligdom van 'n kerk nie, nie in die taalheiligdom van 'n volk nie en nie in die kring van beelde wat langs 'n volk se hemel trek nie. Hierdie Boek, en hierdie alleen onder alle boeke van die mensheid, mag nie in die skatkamer van sy kultuurbesit eindig nie. Die Bybel moet wees wat die Lutherbybel was toe hy ontstaan het, 'n sensasie, 'n basuinstoot. Hierdie basuinstoot het die Lutherbybel nie gebly nie; die mense het, tevrede met die Lutherbybel, daarvoor in slaap geval; die Lutherbybel het besit geword, nasionale besit, dit het opgehou 'n groot bo-histories historiese sensasie te wees.

Die waagstuk van 'n nuwe Duitse Bybelvertaling moet volgens Rosenzweig ook daarom onderneem word, omdat die moderne mens anders teenoor die Bybel ingestel is. Hy kom nie meer met 'n (in leerstellinge) omskryfbare geloof tot die Bybel nie, die Bybel wat deur die wetenskaplike ondersoek so sterk as ook menslike geskrif gesien word. Die moderne mens is geen gelowige, sê Rosenzweig; maar ook nie 'n ongelowige nie; hy glo en hy twyfel; hy staan oop vir ongelooft en geloof, en alles kan hom geloofwaardig word, ook die ongelooftwaardige. Plotseling kan die mees menslike as deur 'n skynwerper oor 'n donker landskap deursigtig word en die Goddelike vir hom openbaar. Die nimbus, die heiligekrans wat om hierdie Boek gelê is, is daar nie meer nie. Dat dit daarom nie heilig sou wees nie, ook vir die moderne mens, volg hier nie uit nie; net so naïef sou dit wees as mens sou glo dat die ou skilders hulle voorgestel het dat die heilige Franciscus werklik met 'n metale ring om sy kop rondgeloop het. As 'n teenswoordige skilder die nimbus anders skilder of hom gladnie skilder nie, dan behoef hy daarom nie minder aan die heiligheid van die heilige te glo nie.

Vanuit hierdie gesigspunt van die moderne instelling teenoor die Bybel, lyk dit of Rosenzweig bv. die onderskeid wat Luther vanuit sy geloofstandpunt maak tussen woorde waaraan iets geleë is en ander wat maar 'n exempel van die gewone lewe is, nie wil laat geld nie. Enigiets in die Bybel kan op 'n bepaalde moment vir die leser deursigtig word vanuit die ander wêreld. Dus moet alles ewe noukeurig, angsvallig nougeset ooreenkomstig die oorspronklike vertaal word. Rosenzweig dryf dan bittere spot met die nuwe Bybelvertaling van PROF KAUTZSCH en tien ander geleerdes wat met sy „polisie-klerk-duits,” sy kleinsteedse amptenaarstaaltjie daar so wat oorheen vertaal („obenhin

übersetzt"). Sy beswaar teen Luther, by besonder groot waardering van sy vertaal-arbeid, is dat Luther tog eintlik so vas gesit het aan die Latynse teks en by al sy poge om die Hebreuse teks te deurgrond hierby tog nie Hebreus gedink het nie. Oor die algemeen wil Rosenzweig dus veel nader aan die Hebreuse segswyse bly. Dis merkwaardig hoe dig Rosenzweig hier kom by die vertaalreëls van Bengel, sonder om daarvan bewus te wees. Hy sê (bl. 41): die weergawe van 'n in die Hebreus gewone uitdrukking deur 'n in Duits ongewone is ongeoorloof; 'n vlakke sinswending mag nie verdiep, 'n gladde nie verstroef, 'n lelike nie vermooi word nie. Maar netsomin die omgekeerde.

As voorbeeld wys Rosenzweig op die laaste verse van Exodus 2, waar die vyfmalige subjek God deur Luther, as abnormaal en onduits, tot tweemaal gereduseer is. Luther het die abnormale goed aangevoel, maar in die Hebreus is dit net so abnormaal; en hierdie ongewone mag nie uit die teks verwyder word nie, maar kan slegs deur nouste aansluiting aan die Hebreuse teks tot uitdrukking gebring word; so kan ook alleen die klimaks in die woorde tot sy reg kom. 'n Ander geval is die Hebreuse uitdrukking „deur 'n sterke hand” bv. in Ex. 3:19 wat Luther in die 8ste tot 12de druk vry vertaal het met „deur sterke wonders” (die Kautzsche vertaling deur „met dwang”) maar wat Luther tereg in die 13de uitgaaf herstel het, immers so alleen lei dit oor tot die volgende vers met sy: „en Ek sal my hand uitstrek,” waardeer tegelyk die voorafgaande heeltewel duidelik word.

Ook in die groter redeverbande wil Rosenzweig noukeuriger let op die beheersende woorde en woordstamme en breek onbewus 'n lans vir die 6de Bengelse vertaalreël. As bv. in Exodus telkens voorkom hoe God Hom in die tent van die *mōcēd* oor die ark van die *cēdūth* aan die volk *hiwwācēd*, waar in die Hebreus dieselfde stamwoord *cēd* in al drie die uitdrukkings weerkeer, dan moet die vertaling hom hierby aansluit. In die ouer drukke het Luther dit gedoen deur te vertaal dat God „sich im Zelt der Bezeugnis über die Lade des Zeugnisses bezeugt,” later het hy dit versleg deur die „Zelt der Bezeugnis” te verander in „Stiftshütte.” Kautzsch vertaal dat God „sich im Offenbaringszelt über der Gesetzeslade offenbart.” Rosenzweig wat in die stamwoord en sy afleidinge die gedagte van „das räumlich-zeitliche Gegenwärtigsein” ontdek, vertaal dat God „sich im Zelt der Gegenwart über dem Schrein der Vergegenwärtigung gegenwärtigt.”

'n Merkwaardige lig val op die hele boek Exodus as mens met Rosenzweig oog gekry het vir die herhaling van die woordstam „dien,” wat soos hy dit uitdruk die hele boek omraam en saamsluit, en sowel van die harde arbeid in die slawerny as van die diens van God, van die sesdaagse weeklikse arbeid as van die diens aan en in die heiligdom,

die Tabernakel, gebruik word. 'n Eerbiedige trou aan die woord van die Skrif sal sulke relasies eer, sê Rosenzweig.

Op nog een merkwaardigheid van Rosenzweig se arbeid wil ek die aandag vestig. Hy probeer om, soos hy dit uitdruk, die lewende gewas (groeisels) van die Hebreeuse rede in die Westerse taal oor te plant, die vrye asemhaling van die woord, wat deur die opskrifstelling verstik is, in die vertaling weer te laat lewe. Daartoe verdeel hy versgedeeltes en versgroepe deur nuwe reëls en oop reëls in asemhaling-eenhede (wat hy „Asemkolen” noem na die Griekse *kōlon*, lid, onderdeel). Dit is 'n baie goeie hulpmiddel om die verskillende stylsoorte van die oorspronklike weer te gee, om die verskillende kleur en klank van die onderskeie skrifgedeeltes te laat sien en hoor, en so wat hy noem die wêreldwye afstand tot uitdrukking te bring tussen die stamelende skildering van die oerskepping in Genesis 1 en die vlotte, vloeiende verhaaltrant van die Josefgeskiedenis, tussen die groteske van die beskrywing van die paddaplaag, die juige van die Rooie Seelied, die woord teen woord op die weegskaal van die hartstog afwegende groot aanspraak en voorbede van Moses tot God in Ex. 33, die verhewe skildering van die Tabernakel en die noukeurig breedvoerige en voorwaardelike van die wetsartikels. So word, sê hy, hierdie hele rykdom van stemme en klank-kleure bevry uit die eentonige vaal van die gewone klavieruittreksel en word dit deur wat hy skilderagtig-musikaal hierdie partituur-skryfwyse noem, weer hoorbaar en leesbaar, luid leesbaar.

So wil Rosenzweig weer 'n nuwe en gespanne beluister van die woord van die Skrif en antwoord op die woord moontlik maak. Met hierdie Boek, sê hy, het die mensheid se gesprek aangevang. In hierdie gesprek lê tussen rede en teenrede halwe, hele duisendtalle van jare. Op die vraag van Genesis 3¹⁵) het Paulus die antwoord gesoek, sy antwoord is deur Augustinus en Luther elk op hulle wyse herhaal. Telkens staan voor die nuwe aanhef van die gesprek 'n vertaling. Wanneer die gesprek sy einde kry, weet geen mens; niemand het ook geweet, wanneer dit begin het nie. So kan ook geen mens se onwil of beter-wete en heel wysheid aan hierdie gesprek 'n einde maak nie, maar alleen die wil, die wete en die wysheid van Hom wat dit aangevang het.

Samevattend sou ons met behulp van bogenoemde uiteensette van drie groot Bybelvertalers die volgende beginsels of hoofreëls vir Bybelvertaling wil opmaak:

1. die vertaler moet kongeniaal met die werk wees, soos Luther dit uitdruk: „dis nie iedereen se kuns nie, daartoe behoort 'n reg vroom,

¹⁵) Ek vermoed ROSENZWEIG bedoel die vraag na die waarom van lyding en dood en die verlossing daaruit.

trou, vlytig, deemoedig, Christelik, geleerde, ervare, geoefende hart"; of soos PROF. DR. A. J. DE SOPPER in sy artikel in „Onze Eeuw" ter inleiding van die Nederlandse Bybelvertaling van PROF. OBBINK geskryf het: „De Bijbel-vertaler moet uit en met z'n Bijbel leven. Er moet persoonlik contact, innerlijke verwantschap bestaan tusschen hem en het geestesleven, dat pulseert in z'n Bijbel. Hij moet er diepen eerbied, groote bewondering, warme liefde voor hebben." ¹⁶⁾

2. Die vertaling moet steun op 'n noukeurig gerevideerde teks.

3. Die vertaling moet nie 'n nuwe origineel probeer te wees nie; die teks moet wel in goeie, vlotte idioom oorgeset, dit mag nie on-Afrikaans, on-Nederlands, on-Duits ens. wees nie, maar ook nie te goeie, tipiese Afrikaans ens. nie; meermale moet die vreemde uitdrukking en die kleur van die oorspronklike behou word selfs al sou daarmee aan die taal van die oorsetter somtyds geweld gedoen word.

4. Die vertaling mag nie duisterder, maar ook nie duideliker, nie leliker maar ook nie fraaier uitdrukkinge as die origineel gebruik nie; dit mag nie 'n verklaring en ook nie 'n verfraaiing wees nie.

5. Die vertaling moet ongewone volgorde van woorde in die origineel deur 'n ongewone volgorde in die vertaling weergee; en so die beklemtoning wat die woorde daardeur kry, in ag neem.

6. Woorde wat 'n selfde stamwoord het, moet in die vertaling soveel moontlik deur verwante woorde uitgedruk word; en waar 'n woord of woorde van 'n selfde stam in die origineel meermale herhaal word, moet in die vertaling dieselfde gebeur; andersyds moet woorde van verskillende stam deur verskillende woorde weergegee word.

7. Die verskil in toon en styl van die afsonderlike teksgedeeltes, soos bv. eentonig, statig, vlot, heftig, saaklik, moet in die vertaling soveel moontlik tot uiting kom.

8. Die interpunksie of leestekens en die indeling in versgroepe of perikope moet sodanig aangebring word, dat gedagtekomplekse nie uit mekaar geskeur word nie, en andersyds nie bymekaar gebring word, wat nie bymekaar behoort nie.

Dat by die toepassing van hierdie reëls maar al te dikwels onoor-komelike moeilikhede ondervind sal word, verstaan 'n ieder wat hom met die moeilike en tog so interessante en trouens onvermydelike werk van vertaling besig gehou het. Maar dit gee ons geen vrymoedigheid om die beginsels te verwaarloos nie. *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*, tog moet die beginsel gestel, die poging met „die moed van die beskeidenheid" gewaag en die resultaat in vertroue tegemoet gesien word.

B. GEMSER.

¹⁶⁾ A. J. DE SOPPER, De nieuwe, verkorte Bijbelvertaling. Onze Eeuw, 1921, afl. 4. Overdruk bl. 7.